UTOPIJA I DISTOPIJA KUBANSKE REVOLUCIJE

Verica Savić

Fakultet za inženjerski menadžment, Beograd,
Bulevar vojvode Mišića 43 II, Srbija
savicverica555@gmail.com

Apstrakt

Cilj rada je da se da novo viđenje starog problema koji je predmet istraživanja više od pola veka - Kubanska revolucija i utopija koju je proizvela. Zvaničnim ideološkim diskursom ova revolucija uslovljava kulturu a vremenom prerasta u razočaranje i svojevrstan vid distopije. Na početku pretenduje da bude model novog humanog društva, a transformiše se u oblik totalitarnog režima. Rad se prvenstveno bazira na teorijama Levitasove, Če Gevare, Gaseta, Sartra, Suaresa i Benjamina, pored ostalih. Mapirajući najznačajnije utopije, nastojali smo da predstavimo ideologiju kubanskog društva i njen uticaj na estetiku i umetnost. Hipoteza rada je da je ova specifična revolucija proizvela mnoge utopije koje su sastavni deo njene ideologije. Vršeci ogroman uticaj na razna kulturalna polja uzrokovala je pojave novih umetničkih modaliteta: crnog kubanskog romana, novih diskursa punih nostalgije i melanholije, temu ruina u raznim umetničkim reprezentacijama u kojima pronalazimo distopijske elemente..

Ključne riječi: utopija, Kubanska revolucija, Kastro, Kuba, distopija

UTOPIA AND DYSROPIA OF THE CUBAN REVOLUTION

Abstract

The subject is to give a new vision of an old problem that is the subject of more than half a century - the Cuban Revolution and utopia that it produced. Official ideological discourse of this Revolution is conditioned by culture and turns into disappointment and dystopia. At the beginning it pretends to be a new model of human society and by the time is transformed into a form of totalitarian regime. The work is primarily based on theories of Levitas, Che Guevara, Sartre, and Benjamin, among others. Mapping the most important utopia, we have tried to present the ideology of the Cuban society and its impact on aesthetics and art. The hypothesis of this paper is that this Revolution has produced many specific utopias which are an integral part of its ideology. Making a huge impact on the various cultural fields it caused the emergence of new artistic modalities: black Cuban novel, new discourse full of nostalgia and melancholy, as well as ruins in various artistic representations in which we find dystopian elements.

Keywords: utopia, the Cuban revolution, Castro, Cuba, dystopia

UVOD

O Kubanskoj revoluciji jos uvek se vode debate i postoje mnoga oprečna mišljenja. Postoje brojne paradigme o utopijama koje su bile i ostale sastavni deo njene ideologije. Utopiju je jako teško definisati s obzirom na njenu suštinu. Postoje brojne definicije, ali u ovoj disertaciji fokus je na ideji o idealnom društvu i novom moralnom čoveku. Analizira se zamisao o idealnom društvu koja se u praksi nije ostvarila a nastala je zbog nezadovoljstva stanjem u istom tom društvu.

UTOPIJA I IDEOLOGIJA KUBANSKE REVOLUCIJE

Osnovna karakteristika utopije je gubitak želje, vere i nade.⁷ Većina Kubanaca odavno je razočarana i melanholična. Levitas (Levitas, Ruth) ističe da je Markuze (Marcuse, Herbert) shvatao utopiju kao potapanje u kolektivni trans koji nas oslobađa. (Levitas, 1990: 40). Po Džejmsonu (Jameson, Frederic) utopiju treba shvatiti kao zadovoljstvo kada konstruišemo alternativni svet u svesti, baš kao sa lego kockicama. (Jameson, 2009:153). U tom poimanju imamo naznake kubanske utopije, alternativni bolji svet nije zaživeo, konstrukcija se urušila. Marksistički pojam utopije često je degradiran zbog kontrapozicije *utopijskog i naučnog socijalizma*. Prvi je identifikovan kao komunizam, drugi kao marksizam. Socijalutopistička učenja⁸ su doprinela razvoju društvene misli i uticala na pojavu mnogih utopija, pa i kubanskih.

Večna ideologija, sveobuhvatna, prisutna u stvarnosti i ustrojstvu društva, uglavnom ima negativnu konotaciju, s obzirom na to šta se sve zbivalo pod velom fašističke i komunističke ideologije.⁹ Kubanska Revolucija¹⁰ događa se u kontekstu sukoba imperijalizma i nacionalnih interesa i pokazuje ogroman raskorak između marksističkog diskursa i prakse. Jedinствена je po tome što je uobičajeni put bio obrnut. Nije marksistička ideologija prethodila ovoj revoluciji, već je ona u svom razvoju donela ideologije socijalizma i komunizma. Kastro je priznao da pre pobeđe Revolucije nije pročitao ništa od Marksa, čak ni *Komunistički manifest*. Specifičnost Revolucije je da ju nije započeo proletarijat, već gerilski pokret i srednja klasa. U početku je revolucionarna vlada imala podršku buržoazije i katoličke crkve, ali kada Kastro preduzima socijalne, agrarne i ekonomske reforme, ona polako izostaje, a on dobija sve veću podršku seljaka i radnika. Kastro u maju 1959. godine definiše Revoluciju kao “*ni kapitalistička, ni komunistička, naša Revolucija nije crvena, već*

⁷ Suarez, Luis, *Las utopías nuestra americanas de la Revolución Cubana: una aproximación lógico-histórica*, La Habana, 2004.

⁸ Najznačajniji predstavnici socijalutopista su: Sen Simon, Šarl Furiје i Robert Oven. Njihov preteča je Toman Mor još 1516. svojim delom *Utopia* na latinskom jeziku u kome razrađuje koncept utopije.

⁹ O različitom shvatanju ideologija videti: Altiser, Luj, *Ideologija I državni ideološki aparati*, (Beleške za istraživanje), Prevod s francuskog Andrija Filipović, Karpos, Loznica, 2009; Močnik, Rastko, *3 teorije: institucija, nacija, država*, Centar za savremenu umetnost, Beograd, 2003.

¹⁰ U ovom radu reč Revolucija kada je napisana velikim slovom ima značenje sveobuhvatne revolucije koja je na Kubi stavila sve u svoju funkciju, i budući specifična u odnosu na druge klasičnije primere, ona se tamo dogodila i pobedila 1959. godine ali je nastavila da traje i da se održava do dana današnjeg na čemu su insistirali i oš uvek insistiraju njeni stvaraoci. Kada je reč revolucija napisana malim slovom ima opšte značenje zajedničke imenice.

maslinasta, kao boja naše pobunjeničke vojske.”¹¹ Hruščov¹² 1960. godine izjavljuje: “Kastro sada nije komunista, ali će, zahvaljujući američkoj politici, to biti za dve godine.” Metjus (Matthews, Herbert, Lionel) je povodom toga rekao: “Komunizam nije bio otac Kubanske revolucije, ali jeste njeno dete”. (Matthews, 1969: 42). Već 1961. godine Kastro proglašava socijalistički karakter revolucije, po uzoru na zemlje realnog socijalizma: “Ja sam marksista-lenjinista i biću to do poslednjeg dana svog života”¹³. Već sledeće 1962. godine svet se našao na rubu nuklearnog rata, nakon raketne krize, Kastro se u potpunosti okreće sovjetskom bloku i ideologiji, ali vreme će pokazati da je kubanski marksizam, zapravo bio i ostao fidelizam. Taj neizbežan zaokret, izraščee u sistem koji ima karakteristike komunističke ideologije, malo sovjetske, nešto kineske, ali gde kubanski komunisti nikada nisu imali ni vlast ni glavnu reč. Sledi romantičarski period revolucije pod velom totalitarnog režima i represivne politike. Raspadom SSSR 90’ na Kubi dolazi do najveće ekonomske krize i proklamuje se *Specijalni period*.¹⁴

Vezom ideologije i utopije bavio se još davno Karl Manhajm (Mannheim, Karl).¹⁵ Ukazivao je da treba imati u vidu da je svaki istorijski period bio prepun ideja koje su transcendirale egzistenciju. Na početku nisu izgledale kao utopije, nego kao ideologije koje su pripadale tom egzistencijalnom stupnju, sve dok su bile ugrađene u sliku budućeg sveta. Dokle god je kubanskom društvu polazilo za rukom da obećanja iz društvenog okvira prenose na neko mesto koje transcendiru u budućnosti, dotle su ideje još pripadale poretku, tek kad se potpuno izgubila nada, ideologije su se pretvorile u utopije.

U okvirima političkih, teorijskih i epistemoloških perspektiva mogu se izdvojiti glavne utopije Kubanske revolucije: utopija o jednom post imperalističkom svetu kojim vlada demokratski pošten sistem i solidarnost među potlačenima narodima; zatim utopija o jedinstvu, političkoj i ekonomskoj integraciji Latinske Amerike i Kariba.¹⁶ Kastro je povodom toga rekao: “Svi demokratski narodi koji su za slobodu, naćiće u Martijevoj domovini velikodušni azil, bratstvo i hleb. Kuba će biti uporište slobode a ne sramna stepenica despotizma”¹⁷. Poznat je njegov istorijski slogan: “Do pobede uvek! Domovina ili Smrt! Pobedićemo!”¹⁸ Međutim, najveća utopija svakako je gevarizam, doktrina koju je teorijski postavio Če Gevara,¹⁹ koja je postala i ostala zvanični diskurs režima i vremenom pridobila veliki broj pristalica širom sveta.

¹¹ Diskurs iz maja 1959. godine. Svi diskursi Fidela Kastroa mogu se pronaći na zvaničnom sajtu kubaske vlade: <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/esp/f010159e.html>. Sve prevode sa španskog jezika u ovoj disertaciji sačinila je autorka iste.

¹² Govor u Ujedinjenim nacijama u Njujorku, septembra 1960. godine.

¹³ Kastrov diskurs iz 26. jula 1961. godine. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1961/esp/f260761e.html>

¹⁴ *Specijalni period* je naziv za zvanično proglašen period od strane kubanske vlade za vreme koje sledi počevši od 1991. godine. Njime se označava doba najveće krize na ostrvu kada je nastupila nestašica hrane, lekova i benzina, a sve kao posledica prestanka redovne pomoći od Sovjetskog saveza.

¹⁵ Videti: Manhajm, Karl, *Ideologija i utopija*, Nolit, Beograd, 1978.

¹⁶ Suarez, Luis, *El siglo XXI: Posibilidades y desafíos para la Revolución Cubana*, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 2000.

¹⁷ Diskurs od 8. novembra 1961. godine. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1961/esp/f081161e.html>

¹⁸ Diskurs povodom memorijala u čast Če Gevare na Trgu Revolucije u Havani 18.12. 1967. godine. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1967/esp/f020167e.html>

¹⁹ Najveći broj svojih utopijskih ideja Če Gevara iznosi u svom poznatom diskursu na Ekonomskom samitu afroazijske solidarnosti, u Alžiru, februara 1965. Za detaljne informacije videti *El socialismo y el hombre en Cuba*, <https://www.marxists.org/espanol/guevara/65-socyh.htm>. U prevodu na srpski: Če Gevara, Ernesto, *Socijalizam i čovek*, Radnička knjiga, Beograd, 1974.

Razočaran u markističku verziju sovjetskog komunizma, zalagao se za stvaranje novih ekonomskih odnosa u kojima će prestati prećutna saradnja nekih socijalističkih zemalja s kapitalističkim. Po njemu kapitalizam je borba vukova u kojoj samo jedan može da pobedi na štetu drugih, zato socijalizam treba da predstavlja ukidanje eksploatacije čoveka od strane čoveka. Socijalistička tranzicija, kako ju je nazivao, samo je prelazni put ka komunizmu. Predlaže stvaranje *novog čoveka* vođenog moralnim a ne materijalnim principima za koga će rad biti nagrada; i *nove Kube*, humane, modela idealne zemlje. Teorijski razrađuje gerilski rat primenjujući *foco teoriju*.²⁰ Veliča nasilje kao neophodno i potrebu za organizacijom oružane borbe. Naime, smatra da ako nema pravog proletarijata koji može da sprovede revoluciju po Marks, onda to mora biti nasilje koje jedino može da obezbedi prelazak na socijalističko društvo. Debre (Debray, Régis),²¹ Altiserov učenik, zapaža da je uloga nasilja kod Če Gevara formativna, način da se stvori novi subjekat u komunističkom društvu. Če Gevara je bio zagovornik da se za vreme mira takođe mora nastaviti revolucija. Posebno se zalagao za dobrovoljni rad na kojem treba da se zasniva jedinstvo individue i mase. Isticao je da država treba da odumre a postavljao je pitanje da li je uopšte moguće ostvariti komunizam u samo jednoj zemlji.

Međutim, kao i sve utopije, ni napred pomenute, nisu se postrvarile u praksi. Solidarnost novog humanog sveta nije zaživela. Gaset (Ortega y Gasset, José)²² još 1930. godine uvodi termin *čovek mase*, ukazujući da čovek kao biće ne prihvata obavezu i stoga u svetu vlada varvarstvo, ukalvanom otelotvoreno u vidu totalitarnih režima, koji su uvek neprijatelji sloboda, poput fašizma i komunizma. Formuliso je tezu da čovek u stvari nema prirodu, mase uvek nasilno intervenišu, kao rezultat prethodnog intelektualnog podvrgavanja. Čovek mase se suprotstavlja duhovnom čoveku ideja. Paralela *čoveka mase* sa kubanskim čovekom pronalazi se u usponu i padu kubanskog revolucionarnog čoveka koji je poveo Revoluciju, rođen iz srednje klase, kao i Gasetov, ne u klasičnom proleterskom braku. Međutim, masa vrši samo funkciju, stvaralački čin je čin pojedinca, zato i nije uspeo solidarni omasovljeni sistem. Što se tiče jedinstva naroda, tačno je da je čovek društveno biće, što je posebno podvlačio i Marks, ali iznad svega je individualno. Nisu svi ljudi jednako vredni. Razlike među ljudima su prirodne. Egoizam i individualni interes mora se prihvatiti kao realnost u shvatanju čoveka. On je pokretač svakog rada. Če Gevarina ideja o primeni *foco teorije* pokazala se neuspešnom u Kongu a zatim se završila njegovom smrću u drugom njegovom pokušaju u Boliviji. Raspadom Sovjetskog Saveza, na Kubi dolazi do kraha ekonomije i najveće krize ikad, i pokazuje se da u praksi nema zajedničkih interesa i solidarnosti kakve su proklamovane. Jedinstvo mase i individue nikad nije uspeo da zaživi, ne samo kroz dobrovoljni rad, već nikad, samo u utopijskim teorijama. Tradicionalna potraga za *novim čovekom*, za ukidanjem svakog antagonizma, je zlo. Masovna ubistva i holokaust uvek su vršeni u ime *novog čoveka* i više puta u istoriji su bila izvor totalitarizama. Kastro je delimično priznao poraz: "*Stvarnost i život su nas naterali da činimo korake koje nikada ne bismo činili...To*

²⁰ Teorija o gerilskom ratovanju koju postavlja Ernesto Če Gevara u eseju *Gerilsko ratovanje*, koju kasnije detaljno analizira i predstavlja Régis Debre u svom eseju *Revolucija u okviru revolucije*. Za dodatne informacije konsultovati pomenuta dela.

²¹ Debray, Régis, "Revolución dentro de la revolución", en *Punto Final*, N. 25, Santiago de Chile, marzo de 1967.

²² Ortega y Gasset, José, *La rebelión de las masas*, S.L.U, Espasa Libros, Madrid, 2005.

nije socijalizam koji smo priželjkivali."²³ Ukazujući na krah Če Gevarinih ideja, podvlači se činjenica da su ovde predmet istraživanja njegove utopijske zamisli a da se njegov lik ne može tumačiti samo u okviru utopizma, već i kroz njegov narativ i kulturno-istorijsko i teorijsko nasleđe.

PARALELE IZMEĐU FAŠIZMA I KOMUNIZMA I SARTROVO VIDJENJE KUBANSKE REVOLUCIJE

Radove Teorijska razilaženja između sovjetskog marksizma i gevarizma doprinela su stvaranju časopisa *El pensamiento critico* (*El pensamiento critico*) šezdesetih godina prošlog veka. Gotovo da je nemoguće razumeti kubansku utopiju bez osvrta na teorijska stanovišta u tom časopisu. U njemu se mapiraju momenti gde se preko nasilja, tog destruktivnog elementa, približavaju Če Gevara i Sorel (Sorel, Georges).²⁴ Kompleksnu paralelu između komunizma i fašizma²⁵ preko nasilja u revoluciji pronalaze mnogi savremeni teoretičari. U tom iracionalnom momentu, daleko od marksističke racionalnosti, može se videti poreklo gevarizma šezdesetih godina. Tokom hladnog rata pojam totalitarizma je postao popularan u zapadnim antikomunističkim državama gde se iz propagandnih razloga insistiralo na pronalaženju što veće sličnosti nacističke Nemačke sa Kubom i Rusijom. Pre Revolucije, Kastro je po svom ličnom priznanju, čitao dela Prima de Rivere, Musolinija, Hitlera i Makijavela. U njegovom poznatom sloganu *Sa revolucijom sve, van nje ništa* vidimo sličnost sa Musolinijevim, *U državi sve, van nje, ništa. On već tad ukazuje da oni koji ne sarađuju svojim umetničkim delom neće biti prihvaćeni i sve što se proizvede u okvirima kulture a protivno je principima Revolucije, biće odbačeno*. Upravo u tom govoru vidimo buduću jaku vezu između estetike i revolucije.²⁶ *"Istorija će me razrešiti"*²⁷ rekao je Kastro pre Revolucije, smatrajući da cilj opravdava sve. Uslovljenost umetnosti od strane Revolucije vidna je i u izrazu *strast za realnim*²⁸ (*pasión por lo real*) tako čestom u XX veku, a na Kubi šezdesetih godina prošlog veka, gde umetnost i politika postaju nerazdvojivi. I tu je prisutna stara Ortegina ideja o političkom integrisanju, simptomu pobune masa koja se može mapirati unutar Kubanske Revolucije i ideologije.

Sartrova²⁹ teza da je egzistencijalizam humanizam i da egzistencija stvara suštinu, objašnjava navedeno zapažanje da je Kubanska Revolucija naknadno stvorila

²³ Diskurs 26. 7. 1993. godine povodom 35 godina Revolucije. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1993/esp/1260793e.html>

²⁴ Džordž Sorel francuski filozof i teoretičar revolucionarnog sindikalizma. Pre nego što će prići marksizmu bio je tradicionalni monarhista. Docnije će oštro kritikovati Marksove utopije i racionalizam, odbacujući njegov istorijski, dilalektički materijalizam i internacionalizam. Smatrao je da je nasilje neophodno da bi se uspostavio i održao sistem. (Sorel, Georges, *Reflexiones sobre la violencia*, Ercilla, Santiago de Chile, 1935.) U njegovom učenju mnogi su videli preteče fašizma a poznato je i da je uticao na Musolinijeve ideje.

²⁵ Videti: Siegel, Achim, *The totalitarian paradigm after the end of Communism: towards a theoretical reassessment*, Rodopi, Amsterdam, Atlanta, 1998.

²⁶ O uslovljenosti umetnosti i diktatura posebno se bavio Todorov Cvetan; Todorov, Tcvetan, "Artists and Dictators", *The limits of Art. Two Essays*, Seagull Books, Calcuta, 2010.

²⁷ Poslednja rečenica diskursa prilikom samoodbrane na sudu kada je osuđen na 10 godina zatvora 16.10.1953. godine. <http://web.archive.org/web/20120122085821/http://www.granma.cubaweb.cu/marti-moncada/jm10.html>

²⁸ Za više informacija videti: Badiou, Alain, *El siglo*, op. cit.

²⁹ Sartr, Žan Pol, *Egzistencijalizam je humanizam*, Veselin Maleša, Sarajevo, 1964.

ideologiju. Prvo je egzistirala Revolucija pa je proizvela suštinu-ideologiju, koja ju je zatim dugo održala. Sartrova filozofija počivala je na principima egzistencijalizma, marksizma i fenomenologije. U njenoj osnovi je ideja da je čovek biće slobodne volje, sposobno da samostalno pravi izbore i da na osnovu njih gradi svoju suštinu. Tvrdio je, međutim, da je čovek nemoćan da se ostvari jer ga u tome ograničava svet koji je okrutan i dehumanizovan. Egzistencijalizam je bio u procvatu na Kubi³⁰ pedesetih godina prošlog veka i tu se nagoveštava moguća spona egzistencijalista tog doba, koja će kasnije uticati na društvenu stvarnost. Sartr je nakon razilaska sa sovjetskim marksizmom aktivno podržavao Kubansku Revoluciju i jedan je od njenih prvih teoretičara. Stiže u Havanu već 1960. Godine u posetu Kastru i Če Gevari, kojem se posebno divio i koga opisuje kao: „*najcelokupnije ljudsko biće; živio je svoje reči, govorio svoja dela, i njegova priča i priča sveta su išle paralelnim tokom.*” (Sartre, 1960:14). Izgledalo je kao da je u Kubanskoj Revoluciji našao empirijsku potvrdu za svoje teze o slobodi čoveka. On je u tom društvu video svoju teoriju i ideje o humanoj slobodi, dok su kubanski lideri u njemu videli jaku propagandu za svoj diskurs i ideologiju. Na kraju, on se ipak razišao s Kastrom zbog hapšenja pesnika Padilje³¹ koji je kritikovao režim, kada je i Sartr uvideo da nema slobode u tom režimu.

DISTOPIJA KUBANSKE REVOLUCIJE, IDEOLOGIJE, UTOPIJA I ČITAVOG DRUŠTVA

Norme totalitarnog režima na Kubi uništile su u velikoj meri kulturu i stvaralaštvo. Ipak treba napomenuti da kultura ima moć prilagođavanja i iznalaženja novih modaliteta, pa i tamo pojedinci uspevaju da stvaraju, iako bi umetnost svakako bila značajnija da nije bilo cenzura i normi. Kubansko društvo i njegove utopije, postaju vremenom distopije. To društvo postaje maltene fikciono i predstavlja antitezu utopija, mada ono zaista postoji u svojoj biti, iako mnogima izgleda nestvarno i kao čista fikcija. Uveliko smo zakoračili u XXI vek, odavno je prošlo postmoderno stanje i više niko ne veruje u ideale besklasnog pravednog društva. U stvarnom kubanskom društvu gde je kontrola potpuna, pronalaze se momenti na koje je ukazivao Orvel³² još 1949. godine pa ga zato uslovno doživljavamo kao čistu distopiju. Distopijski momenti mapiraju se u mnogim umetničkim modalitetima koji su nastali kao posledica razočaranja u sistem i utopije u koje su nekad ljudi verovali. Jedan od njih je crni kubanski roman, hibridni žanr koji nastaje devedesetih godina prošlog veka kao direktna posledica Revolucije i njene refleksije na kulturu. U evoluciji ovog žanra vidi se direktna veza između Revolucije i estetike. Nastaje transformacijom sličnih

³⁰ Umberto Pinjera Ljera je kubanski filozof i pisac poznat kao guru egzistencijalizma na Kubi. U egzil u SAD odlazi već 1960.

³¹ Pesnik Eberto Padilja, uhapšen i osuđen zbog subverzivnih aktivnosti protiv države 1971. Godine nakon javnog čitanja recitala *Provokacije* u kome kritikuje režim Fidela Kastro. Njegovo hapšenje uzrokovalo je reakcije u čitavom svetu u vidu protesta intelektualaca, kada je većina njih odustala od podrške tog režima. Među njima su bili: Žan Pol Sartr, [Mario Vargas Ljosa](#), [Hulio Kortasar](#), [Simon de Bovar](#), [Margarit Diras](#), [Karlos Fuentes](#), [Alberto Moravia](#), Oktavio Pas.

³² 1984 prvi distopijski roman britanskog pisca Džordža Orvel napisan [1948.](#) godine izdat 1949. Opisuje ekstremno totalitarno društvo i pojedinca u njemu koga nadziru 24 sata. Zbog neposredne veze sa Staljinovim režimom i kultom ličnosti, roman je često bio zabranjen u pojedinim zemljama zbog potencijalne opasnosti.

žanrova i podžanrova.³³ Prethodi mu šematska naracija, revolucionarni policijski roman. Najvećim delom je pod uticajem crnog američkog romana. Razotkriva stvarnost i disfunkcionalnosti društva. U prvom planu prikazuje hroniku jednog vremena, pojave i haotično stanje koji vladaju u njemu, kritikujući društvo puno negativnih distopisjskih i antiutopisjskih elemenata. Danas, kada su se odavno izgubile granice između žanrova, crni kubanski roman se može shvatiti i kao svojevrsan podžanr distopijske književnosti. On je fikcija, narativna književnost gde se opisuje društvo u kome su stvari krenule naopako i tako reprezentuje antiteze utopijama. Najčešće teme su politička pitanja, korupcija, marginalni ambijenti, droga, prostitucija, bezumlje u gradovima, a najveća opasnost vreb od vladajuće klase koja primorava sve učesnike u društvu da joj se bespogovorno pokoravaju.

Vidni su elementi nostalgije i melanholije u književnosti, muzici, filmu, performansima, što je takođe kulturalna posledica revolucije i razaočaranja u nju. Nostalgija za periodom pre revolucije, za romantičarskim periodom revolucije; melanholija prisutna u ruinama, oronulim fasadama, podvojenim životima, razdvojenim porodicama dugi niz godina, egzilu. Sve te elemente pronalazimo u novim diskursima koji se pojavljuju, kod pisaca u egzilu ali i u pomenutom crnom kubanskom romanu na Kubi. To davno vreme sada izgleda bajkovito jer je mitsko. Vim Venders snima film, *Buena Vista Social Club*³⁴ i ceo svet uživa u ruinama Havane, apatiji i melanholiji koje je prožimaju. Danas je Kuba mesto za kojim ljudi žude, da ga vide i dožive, do skoro se moglo čuti - ako je ikako moguće, pre nego što Kastro umre, jer posle to neće biti više to, tako nestvarno a stvarno. Kuba je danas mesto starih stvari, koje se samo tamo mogu naći, starih automobila, starih liftova, drvenih troketova, kao neki paralelni fiktivni svet, na granici fantastike i realnosti, i baš kao takav privlači ljude širom sveta.

Osim na filmu, ruine se često javljaju i u književnosti. Prošlost koja se ogleda u njima, kao da je vreme stalo, ulazi tako u sadašnjost. U njima je ispisana i utopija, i distopija, i nostalgija i melanholija; reflektuje se stvarnost i propast, i duhovna i materijalna. O tom čestom prostorno - vremenskom momentu nakon revolucija, govorio je Benjamin. (Benjamin, 2007: 67). Uliva strah ali i navodi na razmišljanje i traženje mogućih rešenja. Kroz ruine se, po njemu, razvija svest o katastrofi, jer se upravo u njihovim razorenim delićima otelotvara sadašnjost a ne budućnost koja je još nedostižna. Tako sećanja šapuću i negiraju istoriju kroz ruine, koju uglavnom pišu pobednici, ali se u njima odslikava utopija bez obzira ko piše i šta piše.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na početku ovog teksta ima nekoliko različitih definicija utopije, međutim zaključujući i nakon iznešenog, adekvatna bi bila ona Viktor Igoa,³⁵ da je utopija sutrašnja istina, aludirajući da ona to zapravo nije, ali uspeva da obmane mnoge koji joj zatim dugo veruju iako im stalno izmiče, sve dok jednog dana ne shvate da su bili

³³ Žanr u opštem smislu reči.

³⁴ *Buena Vista Social Club* je dokumentarni film Vima Vendersa o tradicionalnoj muzici na Kubi, snimljen 1999. godine, prepun nostalgije, melanholije i slika ruiniranih zgrada.

³⁵ Često citirana misao Viktora Igoa u zbornicima mudrosti. Tačan izvor nepoznat.

začarani u ideologiji i tada sledi razočaranje koje sa sobom nosi niz posledica. Upravo se to dogodilo kubanskom društvu nakon početnog verovanja u ciljeve i rezultate Revolucije. Utopije su se stvarale, proklamovale, širile putem zvaničnog diskursa kroz evoluciju Revolucije i njene ideologije, uslovljavajući estetiku, umetnost i Revoluciju. Pored opštih utopija o novom svetu u kome vlada solidarnost i poštenje, svetu u kome će doći do jedinstva individue i mase, najupečatljivija utopija Kubanske Revolucije je gevarizam, koji je, pored Kastrovih zvaničnih diskursa, bio i ostao zvanična ideologija. Njegove ideje: o *novom čoveku*, *novoj Kubi*, neophodnom nasilju, revoluciji koja se mora nastaviti i u miru, dobrovoljnom radu; vremenom su se pokazale kao čista iluzija, jer čovek je ipak pre svega individualno biće, a onaj čovek mase o kome je još mnogo pre Revolucije govorio Gaset, takođe je samo instrument, kreativnost je ipak u rukama pojedinca. U etapi gevarizma primetna je paralela sa fašizmom. U nasilju koje Če Gevara veoma ističe, vidimo sličnost sa direktnom akcijom o kojoj govori Sorel. U tom periodu, i to ciklično, pojavljuju se često slogani protiv intelektualaca, fenomen koji ni danas nije prestao. Kastro u svom poznatom govoru *Reči upućene intelektualcima*,³⁶ koji nije elaboriran već lični stav, revolucionarni pragmatični odgovor na polemike koje su se javljale, ukazuje da njegova Revolucija ne uskraćuje prava i slobode intelektualcima, ali samo onim poštenim, jer ona predstavlja nacionalni interes i zato niko nema pravo da joj protivureči. Već tada dolazi do mnogih sumnji i polemika, a nakon hapšenja i osude pisca Padilje, sedamdesetih godina, mnogi intelektualci koji su ga podržavali, Sartr, Ljosa, definitivno to prestaju da čine. Po mnogima Kastro uspeva da ostane tako dugo na vlasti zbog svoje harizmatičnosti koju poseduje kao lider, i zahvaljujući kojoj se nametnuo kao apsolutni vladar, o čemu je razvio teoriju Maks Veber (Weber, Max, 1996: 76).

Međutim Kastrov osoben socijalizam, zatim komunizam, u biti fidelizam, zamišljen da poboljša život ljudi, da ravnomerno rasporedi bogatstvo, stavarjući pri tom besklasno društvo, u praksi to nije uspeo. Danas je svet u krizi, na šta ukazuje Volerstin (Volerstin, Emanuel)³⁷ i postoji mogućnost da se tako uništi i preostali humani život, što potvrđuje da je zapravo svaka utopija bila i biće negacija negacije, ali će uvek biti polazište za elaboraciju nekog novog sna. Početkom devedestih godina prošlog veka na Kubi definitivno iščezava san o pravednom, humanom društvu, stvarnost se pokazuje u potpuno drugačijem svetlu. Distopijske elemente pronalazimo u raznim kulturalnim modalitetima, u fikciji ali i u životu. Pojavljuju se novi žanrovi, najupečatljiviji među njima, crni kubanski roman, koji otkriva i kritikuje tamne strane društva, prezentujući ostatke prošlosti kroz ruine i revidirajući tako zvaničnu istoriju, sa dosta nostalgičnih i melanholičnih elemenata. Osim u ovom modalitetu, pomenute elemente nalazimo i u drugim vidovima umetnosti i formama života; kroz razne diskurse otkrivaju se posledice jedne neuspele revolucije. Tako se zapravo utopija i razočaranje nadovezuju, potvrđuju svoju "nerazvojivu simbiozu" po Magrisu, po kome razočaranje uvek dolazi u obliku ironije, melanholije i gubitka nade (Magris, 2004:15).

³⁶ Poznati diskurs Fidela Kastroa, 16, 23, 30 juna 1961. godine prilikom sastanka sa kubanskim intelektualcima u Nacionalnoj biblioteci. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1961/esp/f300661e.html>

³⁷ Volerstin, *Emanuel, Moderni svetski sistem 1-2*, Cid, Beograd, 2012.

Ponekad se postavlja pitanje, iako verujući u Hegelovo mišljenje³⁸ *da se istorija ponavlja, prvi put kao tragedija, drugi put kao farsa*, hoće li se završiti i kada ova i tragedija i farsa - Kubanska Revolucija, koja nema svog prethodnika, takvog kakva je ona, specifična i kontradiktorna.

BIBLIOGRAFIJA

1. Benjamin, Walter. Conceptos de filosofía e historia. 2007. La Plata: Terramar
2. Če Gevara, Ernesto. 1974. Socijalizam i čovek. Beograd: Radnička knjiga
3. Pateman, Carole 1988. The Fraternal Social Contract, u: Keane, Jeane (ur.). Civil Society and the State. London: Verso Press
4. Debray, Régis marzo de 1967. Revolución dentro de la revolución. Punto Final, N. 25.
5. Svi diskursi Fidela Kastru mogu se pronaći na zvaničnom sajtu kubanske vlade: <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/>
6. Diskurs iz maja 1959. godine. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/esp/f010159e.html>.
7. Poznati diskurs Fidela Kastru, 16, 23, 30 juna 1961. godine prilikom sastanka sa kubanskim intelektualcima u Nacionalnoj biblioteci. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1961/esp/f300661e.html>
8. Diskurs od 8. novembra 1961. godine. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1961/esp/f081161e.html>
9. Diskurs povodom memorijala u čast Če Gevare na Trgu Revolucije u Havani 18.12. 1967. godine. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1967/esp/f020167e.html>
10. Diskurs 26. 7. 1993. godine povodom 35 godina Revolucije. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1993/esp/f260793e.html>
11. Jameson, Frederic. Arqueologías del futuro. El deseo llamado utopía y otras aproximaciones de ciencia ficción. 2009. Madrid: Akal
12. Levitas, Ruth. The Concept of Utopia. 1990. London: Philip Allan
13. Magris, Claudio. Utopía y desencanto. Historias, esperanzas e ilusiones de la modernidad, 2004. Barcelona: Anagrama
14. Manhajm, Karl. Ideologija i utopija. 1978. Beograd: Nolit
15. Matthews, Herbert, Lionel. 1969. Castro: A Political Biography. New York, Simon & Schuster
16. Sartr, Žan Pol. Egzistencijalizam je humanizam. 1964. Sarajevo: Veselin Maleša
17. Sartre, Jean Pau. Sastre visita a Cuba. 1960. La Habana: Ediciones R
18. Siegel, Achim. The totalitarian paradigm after the end of Communism: towards a theoretical reassessment. 1998. Amsterdam, Atlanta: Rodopi
19. Suarez, Luis, El siglo XXI: Posibilidades y desafíos para la Revolución Cubana, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 2000. Ortega y Gasset, José. La rebelión de las masas. 2005. Madrid: S.L.U, Espasa Libros
20. Volderstin, Emanuel. Moderni svetski sistem 1-2, 2012. Beograd: Cid
21. Weber, Max. Economía y sociedad. 1996. México D.F: FCE

³⁸ Citat kojim Marks počinje svoj esej 18. brimer *Luja Bonaparte*; Marks, Karl, 18. brimer *Luja Bonaparte*, [Službeni glasnik](#), Beograd, 2011.

RESUME

At the beginning of this text there are several different definitions of utopia, however, concluding and after the expiration, it would be proper for Viktor Igo, that utopia is a tomorrow's truth, alleging that it is not actually, but it succeeds in deceiving many who then trust her for a long time, , until one day they do not realize that they were enchanted in ideology and then followed by a disappointment with a series of consequences. It just happened to Cuban society after initial belief in the goals and results of the Revolution. Utopias were created, proclaimed, spread through official discourse through the evolution of the Revolution and its ideology, conditioning aesthetics, art and revolution. In addition to general utopias about the new world in which solidarity and honesty prevails, the world in which the unity of the individual and the masses will come, the most striking utopia of the Cuban Revolution is the Gevarism, which, besides Kastro's official discourses, remained an official ideology. His ideas: about the new man, the new Cuba, the necessary violence, a revolution that must continue in peace, voluntary work; they proved to be a pure illusion over time, because man is, above all, an individual being, and the man of the mass which, before the Revolution, was spoken by Gaset, is also just an instrument, creativity is still in the hands of an individual. At the stage of Gevarism, parallels with fascism are noticeable. In the violence that the Govara strongly exposes, we see the similarity with the direct action that Sorel speaks of. In this period, and cyclical, there are often slogans against intellectuals, a phenomenon which has not stopped today. Castro in his famous speech The words addressed to intellectuals, which were not elaborated but personal, the revolutionary pragmatic response to the controversy that appeared, indicates that its Revolution does not deny rights and freedoms to intellectuals, but only to those honest, because it represents a national interest and therefore no one she has no right to contradict her. Already there are many doubts and controversy, and after the arrest and condemnation of the writer Padilla, in the seventies, many intellectuals who supported him, Sartre, Losa, definitely cease to do so. For many, Castro manages to remain so long in power because of his charismatic character as a leader, and thanks to which he imposed himself as an absolute ruler, which was developed by Max Weber's theory (Weber, Max, 1996: 76).

However, Castro's personal socialism, then communism, essentially fidelity, designed to improve the lives of people, to evenly distribute wealth, putting an exquisite society at the same time, did not succeed in practice. Today, the world is in crisis, as Vollerstin (Emanuel) suggests, and there is a chance that the remaining human life will be destroyed, which confirms that every utopia was actually a negation of negation, but it will always be the starting point for the elaboration of a new dream . At the beginning of the nineties of the last century in Cuba, the dream of a just, humane society is definitively disappeared, reality is shown in a completely different light. Distopic elements are found in various cultural modes, in fiction and in life. New genres appear, the most striking among them, the black Cuban novel, which reveals and criticizes the dark sides of society, presenting the remains of the past through ruins and revising the official history with many nostalgic and melancholic elements. Except in this modality, these elements are found in other forms of art and forms of life; through the various discourses, the consequences of an unsuccessful revolution

are revealed. Thus, in fact, utopia and disappointment arise, confirming their "inseparable symbiosis" according to Magris, after which disappointment always comes in the form of irony, melancholy and loss of hope (Magris, 2004: 15).

Sometimes the question arises, although believing in Hegel's view that history repeats itself, for the first time as a tragedy, a second time as a farce, will it end and when this tragedy and farce - the Cuban Revolution, which has no predecessor, such as it is, specific and contradictory.